

РЕЦЕНЗИЯ

ЗА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.5. Обществени комуникации и информационни науки
(Книгознание, библиотекосзнание, библиография – дигитализация на културното наследство)

Тема на дисертационния труд: ЕЛЕКТРОННО АРХИВИРАНЕ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД
АРХИВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ

Автор на дисертационния труд: ОРЛИН ЛЮБЕНОВ ИЛИЕВ

Научен ръководител: проф. дн Цветанка Христова Панчева

Рецензент: проф. дн Оля Борисова Харизанова

Настоящата рецензия е във връзка със заповед на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД-38-101/19.02.2024.

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА АВТОРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Автор на дисертационния труд е Орлин Любенов Илиев – докторант към катедра „Библиотекосзнание, научна информация и културна политика“ (Философски факултет) в задочна форма на обучение. Средно образование придобива в Техникум по мехатроника (Видин). Поучава бакалавърска степен в специалност „История“ (Благоевград, Югозападен университет „Неофит Рилски“). Придобива две магистърски степени: първо по „Право“ (Благоевград, Югозападен университет „Неофит Рилски“), а след това по „Архиви и музеи. Опазване на културното наследство в информационното общество“ (Благоевград, Югозападен университет „Неофит Рилски“). От 2019 г. е докторант (Софийски университет „Св. Климент Охридски“).

През годините преминава през поредица от обучения за придобиване на знания и умения, включително следдипломни.

Професионалната му кариера е свързана преди всичко със системата на архивите: от 2007 г. работи на различни позиции в „Държавни архиви – София“, а в момента е началник отдел „Дигитализация“ към Държавна агенция „Архиви“.

ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с **общ обем** от 208 страници. Текстът е оформен във формат А4. Основният научен текст е с обем 181 страници. Трудът е структуриран както следва: увод, четири глави, заключение, използвани източници и литература, приложения.

Списъкът с използвана литература съдържа общо 173 източника, от които 57 са нормативни и стратегически документи.

Приложенията са общо 7 броя.

Текстът е илюстриран с множество таблици и фигури.

Темата на труда е актуална и от интерес както за българската научна общност и за системата на архивите, така и за библиотеките. Подобна разработка до момента не е реализирана и трудът на Орлин Илиев може да допринесе съществено за научноизследователското поле.

В **увода** е аргументирана актуалността на избраната тема, дефинирани са обект, предмет, цели, задачи, изследователски хипотези, приложената методология, както и кратко описание на структурата на труда.

Обект на дисертационния труд е опитът на системата на българските архиви, конкретно този на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) – институцията, отговорна за управлението и поддържането на държавните архиви в България. Специално внимание е отделено на функционирането ѝ в дигитална среда, както и ролята в изграждането на модел за електронно архивиране (е-Архивиране) в страната. (стр. 5)

Предмет на изследването са изграждането на информационни системи, дигитален архив, е-архивиране за управлението на електронни документи в страната. (стр. 6)

Основна цел на изследването е посочена в автореферата (стр. 8) и тя е следната: „представянето на модел за е-Архивиране на ценни е-документи в българските архиви, чрез който да се осигури интегрална част от е-Управление.“ За съжаление, макар да се очаква трудът да има една конкретна цел, в случая се откриват поредица такива. Освен това, Орлин Илиев е формулирал едни цели в текста на дисертацията и други в текста на автореферата. В автореферата той е описал основна цел, допълнителни цели, крайна цел (стр. 8), а в текста на дисертацията е описал първа цел, следваща цел, трета цел, крайна цел (стр. 6). Разминаването в дефинираните цели е крайно неприятно. След обстойно запознаване с труда приемам за **цел** посоченото в автореферата като основна цел.

Поставените изследователски **задачи** са общо осем и те са следните:

1. Да се осъществи детайлизирано проучване на научната литература, обхващаща посочената тематика.
2. Да се анализира и разгледа историческото развитие на архивната системата в България, през призмата на автоматизацията и информационните ѝ ресурси.
3. Да се определи и анализира комплекса от фактори, влияещи върху развитието и усъвършенстването на архивите във време на почти неограничени технологични възможности.
4. Да се разкрият специфичните особености, характерни за технологичната среда, в която се създават електронните документи. Както и да се въведат работни понятия, използвани в дисертационния труд и техните дефиниции.
5. Да се издирят и открият примери за предимствата и недостатъците при осъществяването на е-Архивиране, както и при създаването на дигитални архиви, чрез обобщение и анализ на емпирични данни, събрани с онлайн анкетиране от българските архиви в няколко национални архиви от Европейския съюз (ЕС).
6. Да се проучат национални и международни документи плюс практики за дълготрайно опазване на електронни архиви и дигитализираните колекции от обекти на културното наследство, анализирайки силните и слабите страни при дигитализацията на архивни документи.
7. Да се проведе емпирично изследване (анкети и онлайн наблюдение) в архиви от държави членки на ЕС с допълнение от международни национални архиви, тяхната действащата нормативна база и актуалните политики.
8. Да се проведе емпирично изследване (вътрешни/публични справки и онлайн наблюдение) в ДАА.

Основната хипотеза на изследването е, че развитието на технологиите неизбежно води до превръщането на съвременните архиви от аналогови в електронни, а дигитализацията е едно от средствата, способстващи за тази цифрова трансформация. Това са предпоставки не само за промяна в технологичния цикъл и процесите в архивната система, но засяга и основите на архивната професия. Тя се променя, макар и бавно, като се променят устоите на институцията Архив. (стр. 8). Освен това са формулирани още 5 броя работни хипотези.

В текста на дисертацията не открих формулирана *теза*. Макар в автореферата да е откроена отделна точна „Основна теза и изследователски хипотези“ (стр. 9), теза също не открих.

Методологията на изследването се основава на няколко научноизследователски метода: наблюдение, издирване, синтез и анализ, включително многомерен анализ на данни. Изследователската позиция се основава и на специфични данни от публично достъпни годишни отчети на архивната система. Използвани са емпирични резултати от анкети, публични или служебни справки и онлайн наблюдение на практиката в архивните. (стр. 9)

Първа глава е назована „Архивите в България – история и съвременно развитие“. В нея е представено развитието на архивното дело в периода от 1878 г. до 2023 г. Съдържанието в тази глава е структурирано в четири точки, като в края са направени изводи. Структурата е следната:

- 1.1. История и нормативно уреждане
- 1.2. Автоматизация на архивни процеси
- 1.3. Информационна система на държавните архиви
- 1.4. Дигитален архив
- 1.5. Изводи

От текста на глава първа става ясно, че в точки 2, 3, 4 по същество се прави опит за връзка между традиционните процеси в архивното дело и постепенното включване в тях на информационни и комуникационни технологии. Това е в съответствие с предмета на труда. В тази глава е проследено развитието на архивните дейности и информационните системи, които се въвеждат в архивните процеси, а така също организационни, финансови и управленски фактори, въздействащи върху хода на

това развитие. Особено полезно, най-вече за практиката, е това, че са приведени примери от автоматизацията в българските архиви и сродни международни програми. Описани са детайли от четири информационни продукта, създадени през последните пет десетилетия за нуждите на българските архиви, а така също са проследени процесите по изграждане на дигитален архив на Държавна агенция „Архиви“.

Втората глава е названа „Електронно управление и мястото на архивната институция в него“ и е със следната структура:

- 2.1. История и нормативно уреждане
- 2.2. Визия и бъдещи перспективи
- 2.3. Изводи

Във втора глава е разкрито нормативното осигуряване на е-управлението и е-архивирането за периода 1972–2023. Тук е-управлението се представя и в националните, и в европейските измерения. Разкрити са: факторите, свързани с доброто управление, изграждането и функционирането на е-управлението, устойчивостта и минимизирането на публичните разходи за е-управление, оползотворяването на неизползваните ресурси, формирането на споделена среда (базирана на облачни технологии), интеграцията на България към европейските институции, осъществяването на оперативна съвместимост, настоящото състояние на трудовия пазар и пр. В тази глава са включени множество данни от различни източници („Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото” (DESI), „Глобалния индекс за развитие на електронното правителство на ООН” (EGDI), Глобалния индекс за цифрови иновации, Индексът на глобалната стартираща екосистема и др.). С това се цели да се очертае представянето на България в европейски и международни сравнителни проучвания в области, свързани с цифровата (дигиталната) трансформация на управлението, икономиката и обществото. Разгледани са множество нормативни и стратегически документи, които са систематизирани и онагледени. Тази глава е особено полезна за бъдещи изследвания по проблематиката, но може да бъде и помощно средство при планиране на бъдещо развитие на нови практики в системата на архивите.

Глава трета е названа „Е-архивиране“. Структурирана е по следния начин:

- 3.1. Е-документ. Определение и основни характеристики
- 3.2. Система за е-Архивиране на ценни електронни документи
- 3.3. Опазване и съхранение на електронни документи
- 3.4. Онлайн достъп: решения и последици
- 3.5. Нова професионална компетентност пред архивиста
- 3.6. Технологичен модел на СЕА
- 3.7. Изводи

Тя е определена от докторанта като „най-важната тема от изследването – е-Архивиране.“ (стр. 94) Тук е посочено, че целта на трета глава е „да набележи основните предпоставки и крайната необходимост от неговото създаване в България, така и да предложи нови хипотези и бъдещи прогнози за неговото развитие“ (б.м. – има се предвид е-архивирането). Поддържам мнението на Орлин Илиев. Приемам извода му, че „настъпилите промени в архивната практика през последното десетилетие са свързани с много по-широките възможности за оптимизиране на административното обслужване на гражданите, държавното управление и бизнеса с архивна информация и осигуряване на публичен достъп и използване на съхраняваните документи чрез прилагане на съвременните комуникационни и информационни технологии“ (стр. 144). Поддържам и мнението на дисертанта, че в българското документознание темите за е-документите и е-архивирането са все още недостатъчно изследвани и дисертационния труд значително допринася за разбирането на генезиса и същността на е-документите.

Четвърта глава е названа „Е-услуги в архивите като следствие от е-архивирането и дигитализацията“. Структурата ѝ е следната:

- 4.1. Видове услуги
- 4.2. Потребителски нагласи
- 4.3. Достъпност
- 4.4. Оповестяване и реклама
- 4.5. Изводи

И в тази глава първо е описан резултатът от проведения исторически преглед относно е-услугите, от прегледа на поредица от нормативни документи, представени са достъпни услуги, достъпни през информационната система на архивите, структурата на тази система и различните ѝ нива, като е обърнато внимание и на осигуряването на достъпност. В допълнение, описан е процеса по установяване на потребителските нагласи (има се предвид как реагират потребителите на архивна

информация на промените, настъпили в българската архивна система) чрез анализ на данните от годишните отчети на архивите. Представени са електронните услуги в българската архивна система с тяхната специфична обвързаност с е-документите и е-архивирането. В главата се разглеждат видовете услуги, представени са данни за потребителските нагласи, новите инструменти за достъпност, средствата за оповестяване и реклама. Повдигнат е и въпроса как прилагането на новите технологии е променило професията на архивиста през последното десетилетие. И тази глава може да послужи за бъдещи изследвания по проблематиката, но също така и в дейностите в системата на архивите.

В **заключението** Орлин Илиев споделя общи разсъждения по различни въпроси – пряко свързани с темата или интересни за самия него проблеми. Посочва основен извод от изследването по темата, а именно че технологичните решения, насочени към осигуряване и подобряване на достъпа до архивна информация следва да се основават на проучване на уменията, очакванията и изискванията на новия тип потребител в информационното общество (стр. 181). Според дисертанта на първо място следва да се постави стандартизацията, която е основна предпоставка и за многократното използване на наличните технологии, решения и знания (инфраструктура, приложения, решения, лицензи и технологични средства). (стр. 181) За съжаление, в заключението не открих обосновано заявление, че целта е постигната, че изследователските задачи са изпълнени, че хипотезите са доказани или не е доказани. Предвид съдържанието се в увода обаче мога да направя заключението, че изследователските задачи са изпълнени.

Както вече споменах по-горе, в труда са налични **7 приложения**, а именно:

- Приложение 1. Таблица със сравнителни данни по отчетени показатели
- Приложение 2. Хронологически разрез на автоматизацията в архивите
- Приложение 3. Използвани акроними на български език
- Приложение 4. Използвани акроними на английски език
- Приложение 5. Технологични дефиниции
- Приложение 6. Дефиниции за нива на е-услуги в ДАА
- Приложение 7. Обща оценка на нагласите на архивистите

Те са от значение за дисертационния труд като допълнително аргументиране и онагледяване, но могат да бъдат използвани и за бъдещи изследвания.

В обобщение, дисертационният труд е по актуална тема и значима за изследователските направления и практиката.

ОЦЕНКА ЗА АВТОРЕФЕРАТА КЪМ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Както вече посочих по-горе, към дисертационния труд е предоставен автореферат. Тестът му е в обем 39 стр. формат А4. Структуриран е по следния начин:

- I. Обща характеристика на дисертационния труд
  - Актуалност и значимост на проблема
  - Обект и предмет, цели и задачи на изследването
  - Основна теза и изследователски хипотези
  - Методология на изследването
  - Ограничения на изследването
- II. Структура и съдържание на дисертационния труд
  - Структура на дисертацията
  - Съдържание на дисертацията
- III. Изводи
  - Приноси на дисертационния труд
  - Публикации по темата на дисертацията

Съдържанието се в автореферата отразява и представя достатъчно дисертационния труд, но съществува *разминаване* – относно целта на труда, относно основна теза (каквато всъщност няма) и изследователските хипотези. В тази част автореферата (стр. 8-9) трябва да се коригира и да отрази коректно труда.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Авторът на дисертацията Орлин Илиев е посочил 7 публикации по темата. От тях 6 са публикувани в периода 2021–2023; 2 са авторски статии, а останалите са публикуван доклад; седмата е публикуван доклад в съавторство (2012 г.). Всички публикации са по темата на дисертацията.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В автореферата Орлин Илиев е посочил следните **приноси** за своя труд:

1. Осъществяване на цялостен анализ върху развитието на автоматизацията на архивната система в България, с поставяне на акценти върху предизвикателствата, които този процес е генерирал във времето, както в национален, така и в международен план. Обхванато е историческото развитие на българските архиви, от тяхното учредяване, до трансформацията им в „дигитални“. Фокусът основно се поставя на ХХI в. и постигнатите резултати при създаването на информационни системи, дигитални платформи, сайтове и др. Допълнено е с графичен и илюстративен материал, който да подпомогне визуализацията в избрани моменти.

2. Провеждане на обстоен анализ и очертаване на проблемни и слаби места, свързани с имплементирането на нов технологичен модел за управление и достъп до електронни документи, както и влиянието, оказано върху развитието на централната власт и административната организация на документооборота в тях. Обследвани са различни технологични аспекти от бъдещата реализация на модела за електронно архивиране. Проучени, обобщени и анализирани са различни практики в областта на дигитализацията, е-Архивиране и достъпа до културно-историческото наследство, съхранявано в държавните архиви. Обзорът включва редица нормативни, стратегически и вътрешно институционални документи. Приведени са различни статистически данни – графики и таблици за разкриването на специфични и взаимосвързани действия в посочените по-горе области.

3. Извеждане на зависимостта между еАрхивиране и промяната в парадигмата на архивната институция и архивната професия, което е нов момент в изследователското поле.

4. Проведено изследване на международната практика, което съществено е подпомогнало дисертанта да разработи собствен теоретико-приложен модел за изграждането на е-Архивиране в България. Обстойният анализ е очертал и научните полета на обществените и хуманитарни науки, които ще са подвластни на тези технологични промени.

5. Разкриване на основни технически понятия, свързани с темата на проучване. Всички те са систематизирани в терминологичен българско-английски речник. За неговото изготвяне са използвани двата тома на „Английско-български тълковен компютърен речник“ на „Microsoft“ или по-точно неговото преработено пето издание от 2005 г. В него са отразени както архивни термини, така и изцяло технически. Част от тях са свързани с имплементирането на нов технологичен модел за управление и достъп до електронни документи, които се привеждат от дисертанта за първи път в българското научно и информационно пространство.

Предложените от дисертанта приноси не са коректно формулирани.

След обстойно запознаване с труда **открито** следните **научни приноси**:

- *С теоретичен характер*

1. За първи път е проучено, описано и систематизирано поетапното развитие на автоматизацията на системата на архивите в България с акцент върху предизвикателствата, които този процес е генерирал, като е създадена и хронология на етапите на автоматизация в архивите.
2. Чрез анализ са очертани проблемни и слаби места, свързани с прилагането на нов технологичен модел за достъп до електронни документи на архивите.
3. За първи път са проучени и анализирани различни практики в областта на е-архивирането, дигитализацията и достъпа до документи, съхранявани в архивите в страната.

- *С практико-приложен характер*

1. От полза за практиката в архивите са систематизираните основни технически понятия и процеси, свързани с темата на проучване.
2. Обоснована е промяната в условията за работа на архивистите, необходимостта от придобиване на нови знания и умения за постигане на баланс между традиционните методи на работа и такива в нови технологични условия.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

Като цяло, трудът се отличава със значими постижения, но имам следните критични бележки (представени тук накратко и в допълнение към споменатите по-горе в текста на рецензията):

1. На доста места в текста са допуснати правописни и други технически грешки, които следва да се отстранят.
2. Трябва да се формулира цел на дисертацията – еднозначно и недвусмислено. В момента, както споменах в началото на рецензията, са предложени няколко цели, при това различни в дисертацията и в автореферата.
3. На много места в текста се откриват нечетивни изречения. Следва да се направи пълна редакция за постигане на яснота и точност.
4. Основният проблем на изследването, вече повдигнат и коментиран при разглеждането на труда на катедрен съвет, не е отстранен. Става дума за липса на заявени/описани/очертани ограничения на изследването предвид широкия обхват на проблематиката и на въпросите, които дисертанта сам поставя и се опитва да опише, разкрие, разясни, обобщи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След обстойно запознаване със съдържанието на дисертационния труд мога да направя извода, че той отговаря на нормативно поставените изисквания за придобиване на образователна и научна степен „доктор“, въпреки критичните бележки. Авторството на дисертанта е безспорно. Чрез дисертационното изследване са постигнати достатъчно значими приноси. Изпълнени са минималните изисквания за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ (55 точки от статии в български научни издания с научно рецензиране, които фигурират в Националния референтен списък на НАЦИД).

Препоръчвам за дисертационния труд на тема „*Електронно архивиране – предизвикателства пред архивната система в България*“ с автор Орлин Любенов Илиев да се присъди образователна и научна степен „доктор“.

04.04.2024
София

Рецензент:
проф. дфн Оля Харизанова